

ANLAR ARASINDAKİ EŞİTSİZLİK ÜZERİNE BİR ANALİZ

*Yrd. Doç. Dr. Aslan TOPAKKAYA**

Toplumsal, siyasal ya da fiziksel eşitsizlik sorunsalı birçok sosyal bilim ve felsefenin (özellikle hukuk felsefesi ve sosyolojisi'nin) en önemli konuları arasındadır. Eşitsizliğin kaynağının ne olduğu, bu eşitsizlikle toplumdaki mevcut siyasi rejim arasında nasıl bir ilişki olduğu, bunların bireysel hayatı nasıl etkilediği, bu eşitsizliğin giderilmesi için neler yapılması gerektiği ya da bu eşitsizliklerin toplumsal yaşamın bir gereği mi olduğu soruları bu bağlamda hukuk, sosyoloji, sosyal psikoloji, siyasal bilimler ve hukuk felsefesinin cevap aradığı sorulardır. Bu bilim dallarının her biri kendi bakış açısına göre bu sorulara farklı cevaplar vermektedir. Biz bu makalemizde bu bilim dallarının bu sorulara verdiği farklı cevapları serimlemekten ziyade, bu eşitsizliğin ortaya çıkmasında bireysel tutum ve davranışlara, sosyal değer ve normların nasıl bir etkiye ya da ilişkiye sahip olduğunu tespit etmeye çalışacağız.

Toplum kavramı her zaman içeriksel açıdan insan davranışlarını düzenleyen ve belirleyen bir takım değer ve norm¹ kavramlarıyla birlikte anılır. Yani herhangi bir değer ya da norm sistemine bağlı olmayan bir toplum düşünülemez. Bu değer ve normalar, bir takım yaptırımlara sahiptir ve istenilen davranıştan yapılmaması durumunda yaptırım uygulama özelliğine sahiptirler. Bu bağlamda ortaya çıkan sosyal eşitsizliğin temel sebebi, insanların bağlı oldukları toplumun hakim görüşüne ve beklentilerine uygun olarak oynamak zorunda oldukları rollerdir. Yani toplumsal yapı ve hakim siyasi görüş üyelerine bütün bir sistem içinde bir rol vermekte, bu rol dağılımında

* Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

1 Norm kavramı şu şekilde tanımlanabilir: "1.Genel olarak, düzgü; ölçü için kullanılan standart birim.2. Her tür yargının zımnen ya da açıkça kendisine dayandığı ilke, model; 3. Bir sosyal grubun kendisi için ilke edindiği ve grup üyelerinin eylemlerini yönlendiren davranış kuralları bütünü, 4. Ahlak alanında doğru eylemi belirleyen kural, uygun davranış için standart, eylemde temele alınan davranış ilkesi. Değeri yargılamak ya da değer biçmek için kullanılan ölçü". Konumuz açısından bizi ilgilendiren tanım 3. ve 4. tanımlardır. Bkz. Cevizci, A.:Felsefe Sözlüğü, Paradigma yay., İstanbul 2002, s.758.

ve rolleri uygulamada ister istemez eşitsizlik ortaya çıkmaktadır.²

Bir ülkenin insanlarından ülkenin resmi ideolojisine tam anlamda uyum ve itaat istendiğinde bu uyuma ve isteğe tam uyan ve itaat edenlerle, kısmen ya da hiç itaat etmeyen insanların mevcudiyeti bütün toplumlarda görülen genel sosyal bir olgudur. Bu itaatsizlik karşısında insanlar çeşitli yaptırımlara maruz kalmakta hatta bazen kendi özgürlüklerini ve hayatlarını bile kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Fakat burada açığa çıkan eşitsizliğin sosyal ve yapısal değil, daha çok bireysel tercihlerden kaynaklanan bir eşitsizlik olduğu düşüncesi ortaya konabilir.

Sosyal eşitsizliğin en iyi görüldüğü olgu sosyal tabakalaşma olgusudur. Sosyal tabakalaşma gelire, kültüre ve prestije dayanan bir toplumsal derecelendirmeye işaret eder. Yani toplumsal tabakalaşma bireyin bağlı olduğu ve işgal ettiği sınıfla yakından ilgilidir. Buna karşın normlar karşısındaki davranışlar ise tamamen bireyseldir. Bu doğru olarak kabul edildiği taktirde, bireysel davranışlara getirilen normlar ile sosyal pozisyonların eşitsizliği arasında bağ paradoksal bir bağ olmak durumundadır.³ Yani bir taraftan insanların normlar karşısında özgürce seçebilme imkanını kabul etmek, diğer taraftan insanların toplumda sahip oldukları konuma göre onlardan bazı davranışları göstermelerini beklemek bir çelişkidir. Çünkü sosyal pozisyonlar doğası gereği farklıdır ve farklı sosyal pozisyonlara sahip olan bireylerden normlara aynı derecede uymalarını beklemek yanlış bir yaklaşımdır.

Normlar da reel anlamda geçerli değerler olarak; mümkün olan değerler dünyasından ortaya çıkan bir seçme faaliyetinin sonucudur. Bu normların hangi ölçütlere ve bakış açılara göre seçildiği ve kabul edildiği bu bağlamda önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü seçilen normlarda temel ölçüt, mümkün olan en fazla insanın bu normları özgür olarak kabul edilmesi ve genelin değerleriyle çatışmamasıdır. Fakat bunun tam olarak gerçekleştirilmesi ne yazık ki mümkün değildir. Toplum moral bir topluluktur ve bu bağlamda ister istemez bazı davranışları sınırlamakta ya da yanlış bulmaktadır. Bu anlamda kendini yaptırımlar aracılığı ile sağlama da almaktadır. Bu bağlamda sosyal normlar ve değerler sadece sosyolojik açıdan insanlar arasındaki statü derecelenmesinde değil, aynı zamanda kalıcı sosyal yapılarda da işlevseldir.

Buraya kadar anlatılanlardan çıkarabileceğimiz sonuç toplumda açığa çıkan eşitsizliğin önemli bir sebebinin, insan davranışlarını yaptırımla belirle-

2 Tumin, M.M.: Some Principles of Stratification: A Critical Analysis, in: American Sociological Review 18/1953, s.392.

3 Popitz, H.: Soziale Normen, in: Europäisches Archiv für Soziologie II, 1961.

yen normlar olduğu sonucudur. Bu norm ve yaptırımların toplumda geçerli olan hukuk sistemiyle nasıl bir ilişkisi vardır sorusu önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Normal şartlar altında yasa ve cezalara dayanan hukuk, sosyolojik anlamda norm ve yaptırım kavramını içermez. Fakat hukuku en geniş anlamıyla, yani her türlü norm ve yaptırımının bir üst kavramı olarak aldığımızda, hukuk toplumdaki eşitsizliğin zararlı bir şartı olarak karşımıza çıkmaktadır. Paradoksal bir biçimde şu söylenebilir; hukuk ile eşitsizlik birbirlerini gerektirmektedirler. Yani bir toplumda hukuk var ise o toplumda eşitsizliklerin olması zorunludur. Bu ilke, yasalar önünde herkesin eşitliğini kabul eden toplumlar için de geçerlidir. İnsanların yasalar karşısında eşit olması yasalarla yüzleşene kadardır. Bu yüzleşmeyle bereber eşitsizliğin oluşması doğal bir sonuçtur. Çünkü çeşitli cezai yaptırımla donatılan hukuk sistemi, kendi belirlediği çerçevenin dışını çıktığını kabul ettiği kişilere yaptırım uygulamakta, bu yaptırıma maruz kalanlarla kalmayanlar arasında negatif anlamda da olsa bir eşitsizlik ortaya çıkmaktadır. Burada norm ve yaptırım kavramıyla pozitif hukuk anlamında yasa ve ceza kavramları kastedilmektedir. Hukuksal norm ve yaptırım kavramıyla, hukuk'un bağlayıcılığının garantisi olarak ceza kavramı sürekli birlikte düşünülmektedir. Hukuk'un cezai müeyyidesi hukuk sistemiyle uyumlu bir kişi için fazla önemli olmayan bir şeydir ve bu davranışı sergileyen birisi kendisi açısından cezanın yokluğu ile ödüllendirilir. Fakat yaptırımları sadece ceza ile sınırlamak yanlıştır. Pozitif yaptırımla (ödüllendirme) negatif yaptırım (ceza) benzer tarzda işleyen zorlama mekanizmalarıdır. Her iki yaptırım türü de sosyal normların geçerliliğinin araçları olarak kabul edildiği takdirde, sosyal davranışların pozitif ve negatif yaptırımların bir ürünü olduğu sonucu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Sosyal normların bu özelliği-normlara uygun davranmayı garanti altına almak özelliği- ister istemez dolaylı olarak sosyal hiyerarşi kavramını da beraberinde düşündürmektedir.

Bu bağlamda karşımıza sosyal davranışları düzenleyen bu normların kaynağının ne olduğu ve bu normların varoluş şartlarının hangi tarihsel ve toplumsal şartlar altında değişim gösterdiği soruları çıkmaktadır. Bununla bağlantılı olarak normların yaptırımlarla niçin pekiştirildiği ve bu olgunun tarihte ortaya çıkan bütün toplumlarda rastlanılan bir olgu olup olmadığı soruları da ayrıca önem arz etmektedir. Birinci soruya verilecek ya da verilmiş cevapların başında T.Hobbes'un da belirttiği gibi insanın fitraten bencil ve egoist olduğu, fırsatını bulduğunda diğer hemcinslerini ortadan kaldıracak kadar kötü niyetli olabileceği ve bu yüzden de böyle bir insanın davranışlarını dizginlemek ve kontrol altına almak için ilk önce devlet aygıtına dolayısıyla da onun vazgeçilmez bir unsuru olan yaptırım gücüne sahip normlara muhtaç olduğumuz cevabıdır. Bu açıklamaya göre insanlar arasındaki eşit-

sizliğin sebebi bizzat norm ve değerler olmayıp; onları zorunlu kılan kötü insan doğasıdır. Bu bağlamda Rousseau'nun bu konu hakkındaki görüşleri de oldukça ilginç ve yol göstericidir. Her ne kadar Rousseau Hobbes'un insan doğasının kötü olduğu düşüncesine katılmasa da insanların birarada yaşamalarının temeli olarak "toplumsal sözleşme" (*contrat social*) olgusunun zorunluluğuna inanır. Herkesin mutlu olduğu doğal durumunu kaybetmiş insanlar hak ve güvenliklerinin korunması için bu anlaşmayla siyasi egemenliklerini kendileri üzerinde olan bir yürütme erkine devretmektedirler ve bu erk toplum adına çeşitli yasa ve kanunlar aracılığıyla insanların sosyal yaşamını sürdürmelerine katkıda bulunmaktadır. Rousseau doğal durumun sona ermesi, dolayısıyla insanlar arasındaki eşitsizliğin başlangıç sebebi olarak özel mülküyetin ortaya çıkmasını gösterir. Ona göre, bir tarlayı çitlerle çevirip burası benimdir diyen bir insana burası niçin ve neden ve ne hakla senindir denebilseydi bugün insanlık bir sürü anlamsız savaşlardan, çekişmelerden ve ölümlerden kendini kurtarmış olacaktı.⁴ Rousseau'ya göre bu paylaşım başladıktan sonra onu durdurmak mümkün değildir ve insanlar arasında arazisini başkalarının mülküyetini küçültmek ve daha fazla mülke sahip olmak adına amansız bir mücadele de böylece başlamış bulunmaktadır. Bunun doğal sonucu ise kölelik ve efendiliğin, güçlünün haklı olması olgusunun ve hırsızlığın başlamasıdır. Böylece oluşan özel mülkiyet olgusu insan toplumunda eşitsizliği ortaya çıkaran ilk olgudur çünkü bunun doğal sonucu olarak zengin-fakir ayrımının ortaya çıkmıştır. Rousseau'ya göre eşitsizliği doğuran ikinci önemli faktör "üsttekiler" ya da diğer bir ifadeyle "hakim sınıf" olgusunun ortaya çıkmasıdır.⁵ Bunun doğal sonucu da hakim olanlar ve olunanlar eşitsizliğidir. Buna bağlı olarak gelişen diğer bir eşitsizlik türü ise "güç" kavramı ve bu gücün doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan efendi ve köle ayrımıdır. Rousseau'ya göre bu olgu eşitsizliğin zirvesidir ve açık bir mahiyet kaybedir.⁶ Ona göre, bütün bunların doğal sonucu insanların maddeye daha fazla hırsıyla sarılması ve sürekli daha fazla mala sahip olma uğruna hemcinslerine kötülük yapmalarıdır. Bu süreç te devam edebilecek bir süreç değildir. Bu durumdan hareketle; daha doğrusu bu olumsuz durumu değiştirmek bağlamında insanlar "birleşme" ihtiyacını hissetmişler ve bu birleşmeyi güçsüzleri güçlülerin tahakkümünden kurtarmak, herkesin mümkün

4 Rousseau, J.J.: Discours über die Ungleichheit, Ausgabe von P. Sakman, Die Krisis der Kultur, Auswahl aus Rousseaus Werken, Leipzig 1931, s. 269 vd.
Bu düşünceden hareket eden Proudhon'un „Mülkiyet hırsızlıktır“ cümlesi oldukça manidardır.

5 Störig, H.J. : Weltgeschichte der Philosophie, Stuttgart 1985, s. 376.

6 Rousseau, J.J.: A.g.e. s. 267.

olduğu kadar eşit olduğu ve kendi hakkına razı olacağı bir hukuk sistemi kurmak amacıyla istemişlerdir. Rousseau, toplum üyelerinin güçlerinin birbirlerine karşı kullanılması yerine, bütün insanlar üzerinde olacak bir güç kavramı üzerinde anlaşarak- ki bu güç toplumun bütün üyelerini bilgece hazırlanmış yasalarla düzenlemek durumundadır- bu sayede düşmanlardan, hakısızlıklardan korunabileceği ve barışın ebediyyen tesis edilebileceği inancındadır.⁷

Rousseau'ya göre insan özgür doğmuş olmasına karşın her yerde zincirlere vurulmuştur. Bununla birlikte doğal ve değişmeyen özgürlüğün yasalarla garanti altına alındığı ve ölçülü bir yaptırım gücüne sahip olan bir anayasa oluşturmak mümkündür. Buradaki güç hukukla sınırlı bir güçtür çünkü hukukla sınırlı olmayan güç hemen zorbalığa kaymaktadır. Hukuki bir hakimiyet ancak ve ancak bireylerin özgür iradeleriyle kabul ettikleri bir uzlaşma sayesinde gerçekleşebilir. Böyle bir uzlaşma da toplum sözleşmesinden başka bir şey değildir. Burada topluluğun her bir üyesi bütün yetilerini ve isteklerini en üst bir isteme olan genel isteme ve genelin iyiliği anlayışına terketmektedir. Bunun sonucunda oluşan kamu şahsiyetine Rousseau *halk* adını verir. Halk ona göre egemenliğin tek sahibidir.

Bu saptamalardan da rahatça anlaşılacağı üzere insanlar arası eşitsizliğe sebep olan şeyleri ortadan kısmen kaldırmanın yolu (bu eşitsizlik Rousseau'ya göre insanlık için özel mülkiyetle başlamış olduğundan onu tamamen ortadan kaldırmak mümkün değildir) bilgece hazırlanmış ve insanlar arasındaki eşitliği temel alan ve güçlü olanın haklı değil; haklı olanın güçlü olduğu bir hukuk sistemidir. Böyle bir sistemi gerçekleştirecek olan kurumda halk iradesinin doğrudan yansıması olan parlamentodur. Rousseau'ya göre sadece hukuk, insanlar arasında ilişkilerde açığa çıkan eşitsizlikleri ya da haksızlıkları giderebilir ya da tamir edebilir. Antropolojik ve fiziksel eşitsizlikler Rousseau için pozitif hukukun giderebileceği şeyler olmayıp, onları değiştirilemeyen kader olarak kabul etmek gerekir (insanın cinsiyeti, zengin ya da fakir olarak doğması, engelli olma durumu vs.).

Rousseau'nun insanlar arasındaki eşitsizliğin en büyük nedeni olarak mülkiyeti ve insan doğasının maddeye olan düşkünlüğünü göstermesi tek başına eşitsizlik kavramını açıklamaya yetmemektedir. Bütün bunların yanında insanlar arasındaki eşitsizliğe büyük oranda etki eden şeyler bütün insan toplumlarında görülen ve gerekli olduğuna inanılan bir takım toplum-

⁷ A.g.e., s. 94.

sal özelliklerdir.⁸ Bu bağlamda sosyal pozisyonların farklılığı, iş dağılımı ve sosyal rollerin çeşitliliği toplumların genel ortak özelliklerinin başlıcalarıdır. Fakat bunlar yalın anlamda kendi başlarına değil, onlara verilen değer ve anlamlar sayesinde eşitsizliğe neden olmaktadır. Değer atfedilmiş farklılaşmalar, sosyal pozisyonların statü ve gelire göre düzenlenmesi, ancak normatif beklentilere uygun olarak beirlenmiş ve çeşitli yaptırımlara maruz kalan sosyal davranışlar sayesinde etkili olabilmektedirler. Yani istenilen sosyal davranışın açığa çıkması için konulan norm ve yaptırımlar aslında-doğrudan amacı bu olmasa bile- insanlar arasında bir derece farkının dolayısıyla da bir eşitsizliğin doğmasına sebep olmaktadır.

Bu bağlamda sosyal tabakalaşma olgusu, bu eşitsizliğin sosyolojik ve kavramsal açıdan en iyi şekilde görüldüğü bir olgudur. Çünkü burada insanların sahip oldukları statülerin eşitsizliği en belirgin bir şekilde görülmektedir. Yani sosyal statü kavramında rağbet edilen ve az olduğundan değerli olan şeylerin farklı dağılımları olgusu içkin olarak vardır. Bu bağlamda zenginlik ve şöhret, sosyal prestij ve gelir durumu kavramları farklılığın ve eşitsizliğin kendisini en güzel bir biçimde gösterdiği kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu kavramların en büyük özelliği peşlerinden bir derecelendirme olgusunun gelmesidir. Bunların farklı bir sonucunun olabileceğini kabul etmek için hiç bir sebep yoktur.⁹ Buna ilave olarak siyasi iktidar ve hakimiyeti elinde bulunduran ve bu hakimiyeti dolaylı olarak kullanan bürokrasiye de değinmek yerinde olur. Hiç bir iktidar sahip olduğu gücü – özellikle modern demokrasilerde- yalnız başına kullanmaz (daha doğru bir ifadeyle kullanmasına müsaade edilmez. Bu durum bazen yasalar çerçevesinde bazende anayasa ve yasaların hilafına olarak ortaya çıkabilir). Burada ömenli bir ayrıntıya dikkat çekmekte fayda vardır. O da norm ve yaptırımlardan ortaya çıkan farklılık ve eşitsizliklerin gerekliliği ile, toplumdaki egemen gücün yapısının açıklanamayacağı olgusudur. Bu güç ve onun yapısı, daha çok gücün ve egemenliğin sosyal yapısı ve sınıfıyla ilgilidir. Siyasi egemenlik ve bu egemenliğe bağlı kurumlar sosyal tabakalaşma kavramından mantıksal olarak daha önceliklidir.

M. Weber katılımcıların her birinin özgür irade ve seçimiyle oluşmayan

⁸ Mikl-Horke,G: Soziologie. Historische Kontext und soziologische Theorie-Entwürfe, München 1994, s.2 vd.

⁹ Zenginlik ve şöhret, bütün toplumlarda eşitsizliğin en güzel olarak görüldüğü ve bu bağlamda ortak eşitsizlik ölçütü olarak kabul edilen iki kavramdır. Bu manada bu iki kavram insanlar arasındaki her türlü ideal (prestij, şan şeref) ve maddi (zenginlik ve yüksek gelir) farklılaşma işaretlerini en iyi gösteren kavramlardır.

düzeni tahakküm ve teba düzeni olarak betimlemektedir.¹⁰ Bu bağlamda *siyasi egemenlik* ya da egemen güç, norm ve yaptırımların yanında önemli bir toplumsal kategori olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumda insan davranışlarına normlar yön vermekte, normlar teşvik ya da tehdit edici yaptırımlarla işlerlik kazanmakta ve bu yaptırım toplumdaki egemen güç tarafından icra edilmektedir. Bu üç kategori toplumsal kategorilerin temeli olup, diğer bütün kategoriler bu üç kategoriden türetilir. Bu bağlamda sosyal tabaklaşma olarak kendisini gösteren eşitsizlik, toplumdaki egemenlik yapısının ikincil bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Yani herhangi bir toplumda yapısal açıdan daha önce kurulan ve diğer kurumların kendisine göre düzenlendiği olgu, egemenlik olgusudur. Toplumsal tabaklaşma, sosyal kurumlar, iş paylaşımı vs. gibi sosyal olgular toplumda hakim olan siyasal egemenliğin şekline göre düzenlenmekte; mesela demokratik bir toplumda bu güç dağılımı, kullanımı ve buna bağlı olarak gelişen diğer unsurlar demokratik ilkelere göre belirlenmektedir. Monarşik ya da teokratik siyasal egemenliğin hakim olduğu bir toplumda da yine bu ideoloji ve rejimlerin toplum anlayışlarına göre norm ve yaptırımlar belirlenmektedir. Diğer sosyal kurum ve kuruluşların şekli de yine toplumda hakim olan siyasal güç tarafından belirlenmektedir. Ayrıca bu siyasal egemen gücün önem verdiği diğer bir konu da normların geçerliliğini devam ettirme konusunda gösterdikleri hassasiyettir. Bu anlamda herhangi bir toplumda geçerli olan normların aslında o toplumdaki egemen güçler tarafından konmuş olan kurallardan başka bir şey olmadığını söylemek yanlış olmasa gerektir. Bu olgunun eşitsizlik sistemi açısından anlamı, toplumda uygun bir pozisyona sahip olan ve bunun doğal sonucu olarak -sahip olduğu sosyal pozisyon sayesinde- normlara en iyi uyan birisinin toplumun üst tabakasında yerini alması; ve bağlı bulunduğu sosyal pozisyon ve rolden dolayı içinde yaşadığı toplumun beklentilerine uygun davranış gösteremeyen birisinin de yüksek bir prestij ve gelirden yoksun olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında her toplum bu tür özelliğe sahip olan bireylerinin davranışlarını değiştirmeye ve onları mümkün olduğu kadar bu normlara uymaya zorlar. Bu seçenekle karşı karşıya kalan bir birey ya bu hakim gücün istediği davranış değişikliğine gider ve bunun karşılığını çeşitli şekillerde alır ya da kendi tutmunda ısrar eder fakat bunun karşılığını da toplumun nimetlerinden yeterince faydalanmamak olarak görür.

Bu olgu az ya da çok tarihte bütün toplumlarda ama farklı şekillerde kendisini göstermiştir. Farklı şekillerde ve derecelerde de olsa her toplumda mülkiyet ve soyluluk olgusu genelde bir grupta birleşmiş ve bunlar toplumun bütün alanlarında bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak söz sahibi olmuş-

¹⁰ Weber, M.: *Wirtschaft und Gesellschaft*, 4. baskı, Tübingen 1956, s. 27.

lardır. Günümüzde de bu olgu mahiyet değiştirmiş olarak devam etmektedir. Çünkü insanlık tarihi boyunca mülkiyete sahip olmanın peşinden bazı hakları kendiliğinden getirdiği görülmüş ya da en azından öyle kabul edilmiştir.¹¹ Toplumdaki gücü elinde tutanlar kendilerini beklenen ya da beklenmeyen her türlü değişime süratle ayarlamış ve bu şekilde güçlerini korumaya çalışmışlardır. Çünkü değişime ayak uyduramayan ya da geç kalanların sahip oldukları statülerini korumaları mümkün değildir.

Norm-yaptırım-güç bağlamında şimdiye kadar ifade edilmeye çalışılan olgu hiçbir şekilde ütöpik değildir. Eğer insanlar arasındaki ortaya çıkan eşitsizliğin moral değerlere sahip olan bir toplum kavramından ortaya çıktığı doğru ise, dünyada insanların tamamen eşit olduğu bir topluma rastlamak mümkün değildir. Bununla birlikte kanun önünde herkesin eşitliği, eşit seçim özgürlüğü, eşit eğitim şansı ve diğer somut eşitlik durumları gerçekleşmesi mümkün olan ve çağımızda bir çok toplumda gerçekleşmiş durumlardır. Fakat insanlar arasındaki her türlü statü farklılığının ortadan kaldırıldığı bir toplum yaratma ülküsü ve amacı, her türlü sosyolojik gerçekliği aşmakta ve ütopya alanına girmektedir. Bu bağlamda sınıfsız bir toplum vadeden ve insanlar arasındaki eşitsizliği sadece fonksiyonel bir eşitsizlik olarak kalacağı iddiasında bulunan çeşitli politik programların da başarıya ulaşamadıkları ya da bizzat eşitsizliğe ve teröre sebebiyet verdikleri sosyolojik ve tarihsel gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Kendi toplumlarında eşitlik ilkesinin tamamen gerçekleştiği iddiasında bulunan ideologlara Orwells'in meşhur "bazıları diğerlerinden daha fazla eşittir" cümlesi en güzel cevabı vermektedir.

Bu bağlamda Amerikalı fonksiyonalist¹² sosyologların görüşleri konunun aydınlatılması açısından bize yol gösterici olabilir. Bu görüşe göre toplum pürüzsüz bir biçimde çalışan bir bütündür. Bu meyanda insanlar arasında ortaya çıkan eşitsizlik te bu bütünlüğün uyumuna katkı sağlayan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakış açısı bizi Barber'in güzel bir şekilde özetlediği şu cümlelere götürür: "İnsanlar sahip oldukları toplumsal değer standartlarına göre davranışlarının haklı olarak iyi ya da kötü olarak değerlendirildiğine inandıkları takdirde, adalet ve fazilet kavramlarının yerine

11 Young, M.: The Rise of the Meritocracy 1870-2033, London 1958 (Dt. Unter den Titel: Es lebe die Ungleichheit, Köln 1961).

12 Fonksiyonalizm "sosyal bilimlerde, bir toplumsal kurum ya da pratiğe dair açıklamada, onun kökenine değil de, yerine getirdiği işlevini, o kurum ya da pratiğin, bir parçası olduğu daha büyük bir sosyal bütünün işleyişine, gelişimine ya da bekasına yaptığı katkıyı temele alan öğretiy" olarak tanımlanmaktadır. Cevizci, A.: Felsefe Sözlüğü, Paradigma yay., İstanbul 2002, s.423., ayrıca bkz. Kızılcılık, S.& Erdem, Y.: Sosyoloji Terimleri Sözlüğü, ilgili madde, Ankara 1994.

getirildiğine inanmaktadırlar".¹³ Barber'a göre toplumda herhangi bir yer işgal eden insan, toplumun genel değer sisteminde bir yer işgal ettiği ve bu anlamda bir fonksiyonu yerine getirerek toplum denen sistemin işleyişine bu şekilde katkıda bulunduğu için kendi yerinden ve değerinden memnunluk duymaktadır. Bu anlamda işgal edilen yerlerin yüksek ya da alçak olmasının fazla bir anlamı yoktur çünkü böyle bir sistemde en büyük parça ile en küçük parçanın değer açısından birbirlerinden ne fazlalıkları ne de eksiklikleri vardır. Hepsi birden mutlu bir ailenin bireylerini oluşturmaktadır. Eşitsizliğe bu açıdan bakıldığında bu kavramın aslında o kadar da korkulacak bir şey olmadığı, toplum olmanın gereklerinden biri olduğu çünkü bütüncül bir sistem özelliği gösteren toplumun ancak bu eşitsizlikler sayesinde ayakta durduğu tezleri ileri sürülmektedir. Böyle bir yargı kısmen doğru olabilir fakat toplumun bütün kesimlerinin bir aile gibi birbirlerine yakın olmasını beklemek, aile içi dayanışma ve yardımlaşmanın aynen toplumda da olabileceğini kabul etmek çok gerçekçi bir yaklaşım olmasa gerektir. Çünkü toplum bireylerini yüksek, ideal bir ahlak öğretisinde birleştirmek ya da üyelerin hepsinin digergamcı bir ahlak anlayışını benimseyeceklerini düşünmek hem antropolojik ve psikolojik hem de sosyolojik açıdan ne yazık ki mümkün değildir.

İnsanlar arasındaki eşitsizliğin diğer bir özelliği de (her ne kadar kendisi olumsuz ve istenmeyen bir şey olsa da) paradoksal bir biçimde toplumun birlikteliğini ve biraradalığını sağlamaktır. Bu anlamda sosyal eşitsizlikle sosyal baskı arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Siyasal ya da ekonomik güce sahip olan gruplar kendi sahip oldukları nimetleri devam ettirmek için sosyal baskı unsurları geliştirmekte ve bu da toplumda bu baskılardan kurtulmak isteyenlerle bu baskı unsurlarından nemalananlar arasında çeşitli mücadelelere sebep olmaktadır. Bu olgu toplumdaki fakir ve alt tabakaya mensup insanlarda yüksek tabakaya ve zenginliğe ulaşmak için bir gayret ve çabayı kendiliğinden ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda toplumdaki eşitsizlik, aynı zamanda sosyal hareketliliğe ve sosyal yapılarda bir dinamizme sebep olmaktadır. Böylece eşitsizlik başkalarının zararına da olsa bir kazanç olarak ortaya çıkmaktadır. Eşitsizliğin olmadığı bir toplum beklemek ya da yaratmak gerçekçi değildir. Bu anlamda eşitsizliği de tamamen ortadan kaldırmak mümkün değildir. Buradan çıkan doğal sonuç, tam eşitliğin olduğu ideal ve mükemmel bir toplum modelinin olamayacağıdır.

Bu meyanda Kant'ın Rousseau'ya getirdiği eleştiriyi bir kez daha hatırlamakta fayda vardır. Kant'a göre eşitsizlik, birçok kötülüğün zengin bir kaynağıdır. Fakat ona göre aynı eşitsizliğin bütün iyi şeylerin de kaynağı

¹³ Barber, A.: *Social Stratification*, Kapitel I, New York 1957.

olduğunu da unutmamak gerekir. Toplumda bir sürü haksızlığın, şikayet edilecek ve eşitliği zedeleyen şeylerin olduğu doğrudur. İnsanlar arasındaki sosyal ve ekonomik eşitsizlikler vardır ve onlarla mücadele etmenin gerekliliği de ortadadır. Fakat insanlar arasında eşitsizliğin olması toplumun tarihselliğinin ve aynı zamanda bireysel özgürlüğün de bir garantisidir. Tamamen eşit olan bir toplum modeli sadece hayali değil; aynı zamanda insanı boğan da bir düşüncedir. Çünkü özgürlük denen şey, belirsiz ve tamamlanmamış ütopyolarda değil; somut, mutlak eşitlik olmadan da yaşayan bir toplumda kendisini gerçekleştirir.

KAYNAKÇA

- Barber, A.:** *Social Stratification*, New York 1957.
- Cevizci, A.:** *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma yay., İstanbul 2002.
- Kızılcelik, S. & Erdem, Y.:** *Sosyoloji Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1994.
- Mikl-Horke, G.:** *Soziologie. Historische Kontext und soziologische Theorie-Entwürfe*, München 1994.
- Popitz, H.:** *Soziale Normen*, in: *Europäisches Archiv für Soziologie II*, 1961.
- Rousseau, J.J.:** *Discours über die Ungleichheit*, Ausgabe von P. Sakman, Die Krisis der Kultur, Auswahl aus Rousseaus Werken, Leipzig 1931.
- Störig, H.J.:** *Weltgeschichte der Philosophie*, Stuttgart 1985.
- Tumin, M.M.:** *Some Principles of Stratification: A Critical Analysis*, in: *American Sociological Review* 18/1953.
- Young, M.:** *The Rise of the Meritocracy 1870-2033*, London 1958 (Dt. Unter den Titel: *Es lebe die Ungleichheit*, Köln 1961)..
- Weber, M.:** *Wirtschaft und Gesellschaft*, 4. baskı, Tübingen 1956.